

РОЛЬ ПЕДАГОГА ВИЩОЇ ШКОЛИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАУКОВОСТІ

Кузьома Тетяна Борисівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземної філології СМГУ

“Севастопольського міського гуманітарного університету”

Постановка проблеми. Проблема вивчення принципу науковості, є безумовно актуальною, оскільки нова освітня гуманістична парадигма висуває пошуку нових педагогічних шляхів становлення особистості студента з метою формування всебічно розвинутої людини, інформаційно та науково зорієнтованого фахівця, особистості зі стійкою системою професійних цінностей і орієнтирів.

У зв'язку з чим зростає необхідність забезпечити більш вищий науковий рівень викладання суспільних і природничо-наукових дисциплін, необхідність знайомити студентів не тільки з новими досягненнями науки й техніки але і з історією їх становлення і розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема науковості освіти у вищих навчальних закладах України недостатньо цілісно досліджена у працях науковців. Аналіз праць сучасних дослідників дозволяє визначити напрями їхніх наукових пошуків. Так, у роботах історико-педагогічного характеру окремі аспекти проблеми реалізації принципу науковості в практиці вищих навчальних закладів розглядалися в контексті дослідження: змісту та організації навчально-пізнавальної діяльності студентів (О. Барибіна, Н. Дем'яненко, Л. Зеленська); організації науково-дослідної роботи студентів та викладачів (О.Коваленко, О.Микитюк, Н. Пузирьова); педагогічної спадщини видатних вітчизняних педагогів-науковців (М. Головова, В.Євдокимов, О. Кін, І.Прокопенко, О.Тишик); становлення системи вищої освіти в Україні (В.Вихрущ, О.Попова, Т.Соколенко); загальних тенденцій розвитку теорії та практики вищої педагогічної освіти в Україні (О.Глузман, С. Золотухіна).

Мета написання статті - узагальнити систему вимог до педагогічної підготовки викладача для організації навчально-пізнавальної діяльності студентів з урахуванням вимог науковості освіти для використання прогресивних здобутків в умовах сучасної вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз історико-педагогічної літератури кінця XIX – початку XX століття [1, 2, 3] дозволив встановити, що у досліджуваній період реалізація принципу науковості у практиці вищих навчальних закладів України вимагала відбір змісту науки для освіти молоді, вибір та використання методів й форм навчально-пізнавальної діяльності студентів, спрямованих на розвиток мислення, формування вмінь та навичок творчої, пошукової роботи, залучення студентської молоді до науково-дослідної діяльності.

У процесі дослідження було встановлено, що принцип науковості навчання у першу чергу висував вимоги до змісту освіти. У досліджуваній період, відповідно до нових освітніх реалій та потреб науково-технічного прогресу суспільства, спостерігалася тенденція оновлення змісту освіти, підсилення практичного значення наукових знань, професійної спрямованості освіти. На підставі вивчення історико-педагогічної літератури, архівних джерел, нормативних документів було встановлено, що принцип науковості реалізувався:

- при розробці навчальних планів – викладання нових навчальних курсів та дисциплін, які були основою для формування у студентів системи теоретично-професійних знань відповідно до потреб та досягнень промислово-технічної сфери (сільськогосподарське машинобудування - Харківський технологічний інститут; прикладна електрохімія, графічна статистика, опір матеріалів - Київський політехнічний інститут; парові турбіни, коксування кам'яного вугілля - Харківський технологічний інститут; повітроплавання - Київський політехнічний інститут тощо); упровадження авторських курсів: науково-теоретичних (філософія, політологія, релігієзнавство) й професійно-технічних (прикладна механіка, технічна (землеробська) хімія й т. ін.) викладачами Харківського університету (С.Гордієнком, М.Лавровським, О.Рейнишем, І.Соколовим, Й. Шадом), Київського університету Св. Володимира (П. Авсенєвим, С.Гогоцьким, О. Новицьким);

- при розробці навчальних програм - розширення тематики змісту навчальних дисциплін відповідно до нових вимог науки (вищої математики, механіки, оптики, акустики, неорганічної хімії у Харківському, Київському університетах);

- при підготовці комплексу науково-методичного забезпечення – підготовка спеціальної навчальної літератури з педагогіки, історії педагогіки, шкільної гігієни, загальної й педагогічної психології, з фізики, математики, логіки, права, іноземних мов: основних підручників (О.Мальцев, С.Миропольський, П. Юркевич, курсів лекцій (С.Гогоцький, І.Скворцов), допоміжних підручників (Б. Грінченко, І. Ільїн, С. Русова), монографій (В. Вахтерев, М.Демков, П. Каптерев, К. Ушинський).

Реалізація принципу науковості у практиці вищих навчальних закладів України досліджуваного періоду передбачала урізноманітнення методів та організаційних форм навчання.

У педагогічній діяльності викладачів вищих навчальних закладів України досліджуваного періоду особливе місце посідало вдосконалення традиційних та розробка нових методів навчання: викладання матеріалу в нестандартній формі (критичний розбір певного твору зі студентами, спільна розробка тематичного плану для дослідження конкретної наукової проблеми - М.Сумцов, В.Харцієв), використання наукових бесід, диспутів, дискусій (А.Бутлеров, Ф. Буслаєв, М. Максимович, Д. Менделєєв, О. Павлович, І. Сеченов, М.Сумцов), що давали змогу формування у студентів якостей, вмінь та навичок, необхідних для подальшої науково-дослідної роботи – наукової спостережливості, «відповідальності до наукового факту», стійкого інтересу до знань та любові до науки.

Доведено, що практика вітчизняної вищої школи кінця XIX – початку XX століття використовувала широкий арсенал організаційних форм навчання, які були обов'язковими, застосовувалися згідно з чіткими вимогами, відображеними у навчально-методичній документації навчальних закладів (рекомендації педагогічних рад) й мали значні можливості для реалізації принципу науковості:

- лекції, які були спрямовані на ознайомлення студентів з новинами науки; мали логічну структуру, послідовний виклад наукових фактів і висвітлення їх з різних точок зору; розкривали сутність основних наукових категорій, явищ у контексті історії їх відкриття;

- наукові читання, репетиції, співбесіди, консультації, які сприяли розвитку мислення студентів;

- практичні заняття, спрямовані на формування вмінь аналізувати наукові факти та явища, досліджувати проблему з різних точок зору;

- екскурсії (промислово-виробничі, комерційно-економічні, краєзнавчі, культосвітні), які сприяли розширенню поля наукових інтересів, формування вмінь застосовувати знання на практиці, розвитку наукової спостережливості.

Як показало вивчення літератури історико-педагогічного характеру [1, 2, 4], починаючи з 60-х рр. XIX століття педагогові, як головному наставникові підростаючого покоління, приділялася якщо не головна, то, принаймні, одна з найбільш вагомих ролей у формуванні особистості. Значення її роль педагога в суспільному житті була обумовлена декількома причинами:

1. Вектором розвитку державної політики в галузі освіти як сфери, що забезпечує стабільність державних позицій.
2. Особливостями соціальної структури суспільства - педагог належав до прошарку інтелігенції, яка безпосередньо взаємодіяла з усіма членами суспільства.
3. Усвідомлення суспільством особливої ролі педагога вищої школи, як професіонала, що забезпечує своєю діяльністю інтелектуальний і моральний розвиток підростаючого покоління, сприяє його подальшому соціальному й особистісному росту.

Прогресивні педагогічні діячі надавали педагогові вищої школи великого значення в організації навчального процесу, підкреслювали його роль саме в досягненні науковості освіти.

Науковість навчання означає, що учням пропонуються для засвоєння точно встановлені в сучасній науці положення. При цьому метою змісту навчання є ознайомлення учнів з об'єктивними науковими фактами, поняттями, законами, теоріями, основними положеннями науки [5, с. 166]. Зазначимо, зміст навчання залежить не від особливостей смаків педагогів, а визначається рівнем знань людства про природу й суспільство.

Характер викладання, зміст тематики лекцій, вибір методів навчання визначали атмосферу навчальної діяльності студентів, формували мотиваційну сферу до наукового пошуку, визначали рівень освіченості студентської молоді. Усі ці складові перебували в полі зору викладача вищих навчальних закладів й реалізовувалися ним, як організатором безпосередньої навчальної й наукової діяльності студентів. Актуальними ці складові залишаються і сьогодні.

Аналіз джерел історико-педагогічного характеру [2, 4, 6] дозволив визначити основні напрями організації викладацької діяльності відповідно до вимог науковості навчання:

Прояв самостійності й ініціативності в роботі.

Відображення у матеріалі, що викладається, нових наукових ідей, відкриттів і теорій. Для підготовки фахівців, які відповідають прогресивним запитам суспільства, освіта повинна своєчасно реагувати на нові відкриття, ідеї, теорії й відображати їх у своєму змісті. Оскільки викладач є основним діячем процесу навчання, то недопустимо, щоб він користувався матеріалом, який довгий час не оновлювався й уже застарів.

Використання методів, що сприяють розвитку творчої активності й пізнавальної самостійності. Необхідно використання тих методів і форм навчання, що здатні перетворювати студентів на активних учасників процесу навчання, активізувати їх розумову діяльність, привертати їх увагу.

Прогресивні суспільні діячі, педагоги, учені частіше звертаються до проблем формування справжнього професіонала, компетентного викладача вищої школи здатного захопити науковою дисципліною учнівську молодь.

Сьогодні сформована чітка система вимог до професійних і особистісних якостей педагога вищої школи, що розглядалася з декількох позицій:

- запитів суспільства, соціуму - здатності на високому рівні реалізувати завдання у сфері навчання, виховання й освіти;
- потреб вихованців - здатності з позицій високої гуманності й моральності вибудувати доброзичливі стосунки й створити атмосферу добра й творчості;
- особистісних і професійних потреб самого педагога – прагнення до самонавчання, саморозвитку, самоаналізу.

Отже, система вимог до педагога включає:

1. особистісні вимоги: дисциплінованість, відкритість, доброта, справедливе ставлення до оточуючих, терпимість;
2. професійні вимоги - володіння методикою викладання (доступність навчання, чіткість викладу, спонукання до пізнавальної активності й творчої самостійності, допомога в подоланні важких моментів вивчення матеріалу, стимулювання до навчання для подальшої самоосвіти), наявність ерудиції, володіння глибокими знаннями з предмету викладання, проінформованість щодо сучасних наукових відкриттів, досліджень, володіння навичками науково-дослідницької роботи.

Проведене дослідження дозволило визначити завдання, що стоять перед педагогами вищої школи: забезпечити високий теоретичний рівень вивчення навчальних предметів (глибина розкриття фактів, явищ, з'ясування причин, наукова доказовість, логічні переконливі висновки тощо); інформувати про провідні світоглядні ідеї, поняття; сприяння позитивному ставленню до науки через демонстрацію високої ерудиції, переконаності; постійно проводити роботу над самовдосконаленням; підвищувати професійний рівень шляхом відвідування спеціальних педагогічних курсів, участі в роботі педагогічних з'їздів; широко практикувати власні наукові дослідження; постійно розширювати свій науковий і педагогічний кругозір.

Практика показує, для того, щоб викладач міг грамотно подати матеріал, йому самому необхідно безупинно вести наукову діяльність, уважно стежити за науковою літературою, при цьому не тільки фаховою, а й із суміжних галузей науки. Наукова база педагога допоможе йому якнайповніше висвітлити суть явища, посилаючись на різні джерела, що, звичайно, сприятиме правильному їх розумінню, розвитку наукового мислення студентів.

Таким чином науково-дослідницька робота педагогів вищих навчальних закладів України стала одним зі шляхів підвищення професійної майстерності. Викладачі займаючись науково-дослідницькою роботою, публікують наукові статті, обмінюються позитивним досвідом і намагаються підняти університетську науку на високий науковий рівень. У цьому випадку правомірно сказати про нерозривний зв'язок науки й викладання, оскільки в усіх університетських статутах закріплений принцип "викладач повинен бути вченим".

Іншим не менш важливим шляхом для розвитку творчого й наукового потенціалу педагогів вищої школи є можливість вільно читати й публікуватися, обмінюватися думками в різних наукових і педагогічних виданнях. Підвищенню кваліфікації викладача також сприяє наявність таких періодичних видань, як: «Освіта України», «Педагогіка толерантності», «Освіта і управління», «Шлях освіти», «Педагогічна газета», "Сучасна освіта" та інші.

Необхідно відзначити, що основна мета такої літератури полягає в тому, щоб педагог міг: ознайомитися з різноманітними педагогічними ідеями й нововведеннями в галузі педагогіки, рекомендаціями й порадами провідних педагогів, науковими досягненнями; дізнатися про результати використання різноманітних методів; знайти інформацію про досягнення педагогів-новаторів, проаналізувати педагогічну практику. При цьому, для вчителя найціннішим є не тільки зміст журнальної інформації, але й спосіб подачі цього матеріалу: у вигляді дискусії, полеміки, критики, міркувань, рекомендацій тощо. Представлений у такий спосіб журнальний матеріал, впливав як на особисті погляди викладача, так і на ефективність його практичної діяльності.

Велике значення для підвищення рівня педагогічних працівників вищих навчальних закладів мають конференції (наукові, педагогічні), що сприяють консолідації знань із різних галузей науки. Основні завдання конференцій

полягають у виявленні й зміцненні нових тенденцій і напрямів педагогічної науки; отриманні інформації про нові досягнення в науці, техніці, культурі для подальшої її передачі студентам, обмін досвідом; виявленні творчих можливостей викладачів вищих навчальних закладів й учителів; удосконалені професійної майстерності учителів; сприянні подальшому розвитку педагогічної думки, згуртуванні педагогів для вирішення важливих наукових і педагогічних питань.

Також корисним є відвідування наукових виставок і з'їздів, участь і проведення наукових екскурсій, читання публічних лекцій, розробка власних методичних посібників і керівництв.

Висновки. У цей час особливо гостро постає питання про забезпечення вищих навчальних закладів України компетентними й всебічно освіченими викладачами з високим професійним і культурним рівнем. А підтримка професійного росту педагогічних і наукових кадрів України визначено як одне зі стратегічних завдань Національної доктрини розвитку освіти.

Таким чином система вимог до педагогічної підготовки викладача для організації навчально-пізнавальної діяльності студентів з урахуванням вимог науковості освіти включає: глибоке володіння предметною галуззю, науковими основами педагогічної діяльності, науково-професійна спрямованість викладацької діяльності, визначеність наукових інтересів та активна наукова-дослідна робота.

До викладача, як основного організатора навчально-пізнавальної й наукової діяльності студентів, носія еталонних знань і вмінь дослідницької роботи, особистості зі сформованими соціально значущими якостями, здатної до професійної мобільності та швидкої адаптації до змін стоїть ціла система вимог. Вони стосуються рівня знань, педагогічної підготовки, педагогічної майстерності, методики викладання, наукової ерудиції, рівня власних наукових досліджень, прагнення до самоосвіти. Також підкреслимо необхідність постійної роботи над підвищенням професійного зростання педагогів.

Резюме. Уточнено роль педагога вищої школи в реалізації принципу науковості. Встановлено взаємозв'язок процесу формування наукового пізнання студентів вузів у результаті грамотного застосування принципу науковості.

Ключові слова: науковість навчання, реалізація принципу науковості, викладач вищої школи, наукова діяльність, форми, методи, наукові знання.

Резюме. Рассмотрена роль педагога высшей школы в реализации принципа научности. Показан процесс формирования научного познания студентов вузов в результате грамотного применения принципа научности.

Ключевые слова: научность обучения, педагог высшей школы, реализация принципа научности, формы, методы, научные знания, научная деятельность.

Summary. The role of teachers of Ukrainian higher education institutions in the using of the «scientific character principle» is considered. The interrelation of process of formation of scientific knowledge of the students is shown as a result of competent application of a principle of scientific character. **Keywords:** implementation of the scientific character principle, professors, research activity, forms, methods, scientific character of education.

Література

1. Багалеї Д. І. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (с 1805 по 1905 гг.) / Д. І. Багалеї, Н. Ф. Сумцов. – Х.: тип. ун-та, 1906. – 329 с.
2. Смирнов В. З. Очерки по истории прогрессивной русской педагогике XIX в. / В. З. Смирнов. – М.: Учпедгиз, 1963. – 312 с.
3. Веников В. А. Симпозиум по высшему образованию. Роль научного исследования в высшем образовании / В. А. Веников. – М.: изд-во Моск. ун-та, 1962. – 26 с.
4. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в історії вищої школи України (XIX – перша четверть XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Н. М. Дем'яненко. – К., 1999. – 46 с.
5. Лозовая В. И. Педагогика: [учеб. пособие для студ. пед. вузов] / В. И. Лозовая, Е. Н. Камышанченко, П. Г. Москаленко. – Белгород: изд-во Белгородского гос. ин-та, 1992. – 284 с.
6. Барібіна О. В. Формування навчально-інтелектуальних умінь у студентів вищих закладів освіти в Україні (кінець XIX – початок XX століття): дис. ... пед. наук: 13.00.01 / Олена Валентинівна Барібіна. – Х., 2006. – 192 с.